19

Republicanisme i emancipació social

David Casassas

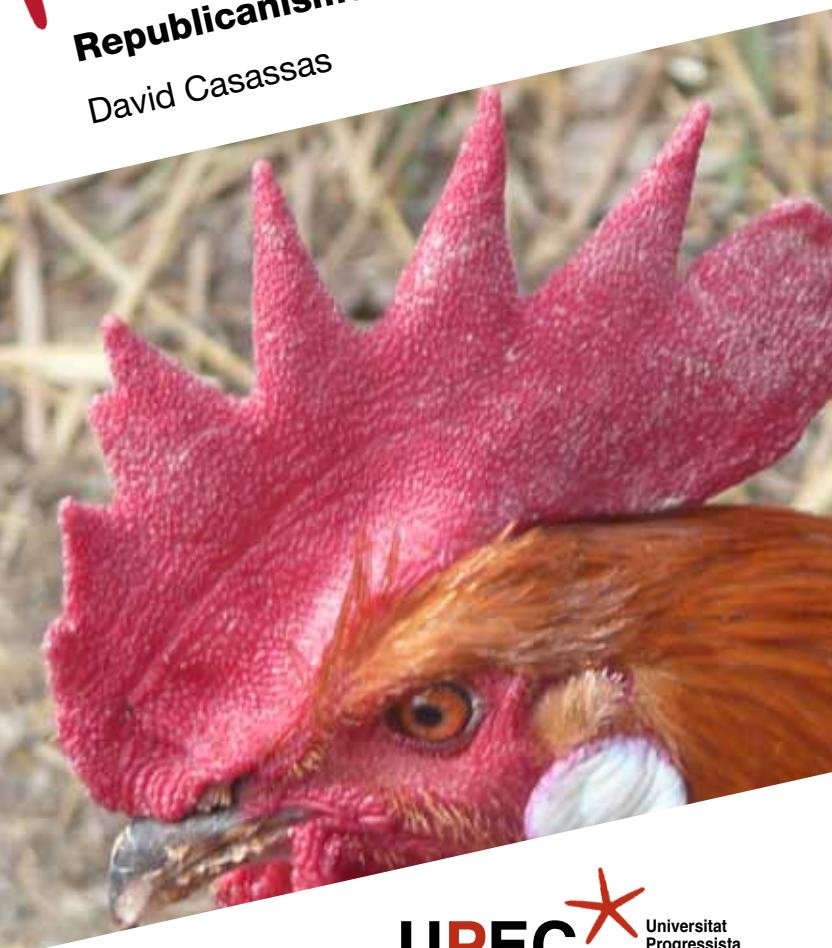

UPEC Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya

Universitat Progressista
d'Estiu de Catalunya (UPEC) és filla d'un
llinatge que no vol que resti desconegut.
Fills i néts de les aspiracions de les classes
populars catalanes del segle XIX, plasmades
en el seu vell lema "Instruir-vos i sereu lliures, associeu-
vos i sereu forts, estimeu-vos i sereu feliços", fills i néts
de l'esforç de la primavera republicana dels anys trenta
on s'anunciava que "Per damunt de tot, cultura.
Res no quedarà de l'esforç cívic dels nostres dies sense
la pressió d'un ambient que ens porti a tots pels
camins més càlids de la intel·ligència" i fills i néts de
l'antifranquisme social i polític que aconseguí reconstruir
la raó democràtica al nostre país, volem que el llegat del
passat també teixeixi el nostre present cap al futur.

UPEC
Universitat
Progressista
d'Estiu de Catalunya

UPEC **Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya**

Nou de Sant Francesc, 42
08002 Barcelona
Tel. 93 343 74 72
info@upec.cat / www.upec.cat

Autor: David Casassas
Assessorament lingüístic: Montse Alba i Mar Olivé
Coordinació de la publicació: Montse Alba

Edita: UPEC
Producció: Primera Impressió
ISBN. 978-84-614-1971-5
DL. B-27550-2010

El contingut d'aquesta publicació pot ser reproduït, sempre que se'n citi la procedència.

Aquest llibre està imprès en paper certificat FSC, Boscos Ben Gestionats, Fons controlades i fusta i fibra reciclada.

Republicanisme i emancipació social

David Casassas
Doctor en Sociologia i professor de la
Universitat Autònoma de Barcelona

Atorga la tradició republicana criteris per entendre el paper que correspon a les institucions polítiques a l'hora de bastir, en les societats contemporànies, les condicions materials d'una llibertat efectiva? És possible aquesta llibertat republicana en un món, la complexitat del qual fa de la presència dels mercats una realitat ineluctable? Aporten els diversos corrents de la tradició socialista que han contribuït a l'articulació del republicanisme democràtic al món contemporani una perspectiva que habiliti aquest republicanisme per identificar i combatre les noves formes de dependència i dominació que emergeixen o es consoliden sota l'actual forma de capitalisme?

Aquest text aspira a oferir una resposta afirmativa a aquests interrogants. La lluita contra el *dominium* -la dominació que arrenca dels vincles de dependència que permeten la vida social- i la lluita contra l'*imperium* -la dominació procedent de la

degeneració despòtica de les institucions públiques-, veritables eixos vertebradors de la normativitat i de l'acció política republicanes, no es poden entendre sense la convicció, ben pròpia d'aquesta tradició, que, primer, mercat i Estat, lluny de constituir realitats abstractes, a-històriques i a-sociològiques, són el resultat de dissenys específics que vénen determinats per tot un conjunt de decisions de caràcter netament polític; i, segon, que aquests dissenys i decisions poden adquirir una naturalesa popular, democratitzadora de la vida econòmica i social tota, que es concreti en la universalització de la llibertat republicana, és a dir, en la seva extensió a tots els membres i a tots els àmbits de les nostres societats.

Per tal d'entendre el com i el perquè de la preceptiva polítco-normativa republicana al món d'avui, convé analitzar quatre qüestions que mantenen una estreta relació entre si. En primer lloc, cal que ens preguntem com defineix el republicanisme la dita "societat civil". Si del que es tracta és d'universalitzar les condicions de possibilitat d'una ètica civil republicana orientada a garantir universalment posicions d'invulnerabilitat social materialment arrelades, cal saber, abans de res, què entén el republicanisme per "allò civil". En segon lloc, analitzarem quin tipus d'acció polítco-institucional es requereix per a l'articulació

d'aquestes societats *civils* en el món contemporani o, en altres paraules, per l'extensió de graus rellevants de llibertat republicana a tots els àmbits de les societats actuals. En tercer lloc, caldrà plantejar-se quin sentit convé donar a la qüestió de la participació en la configuració i reproducció de l'Estat per part de la ciutadania, i a la de la funció d'aquest Estat com a instrument per a la garantia de les llibertats. En quart i darrer lloc, analitzarem el possible espai de la llibertat republicana en les societats de mercat, cosa que, d'acord amb tot allò que s'haurà plantejat als epígrafs anteriors, ens permetrà subratllar la necessitat d'una ofensiva conceptual i terminològica que permeti recuperar, des dels i per als projectes emancipadors que l'esquerra pugui alimentar, elements conceptuals que, històricament, la tradició liberal ha tendit a absorbir al preu de buidar-los de contingut; elements conceptuals que, en canvi, adquireixen el seu sentit més ple quan són ubicats sota les coordenades de la tradició republicana.

1. Les condicions materials de possibilitat d'una societat civil inclusiva

A què fa referència el republicanisme quan parla de "societat civil"? D'entrada, convé evitar una

confusió habitual: “societat civil” i “vida social” són realitats ben diferents. En efecte, la “societat civil”, entesa de forma políticament substantiva, dista molt d’equivaler a tot el conglomerat de relacions socials que tenen lloc a l’exterior de les institucions polítiques. Pel republicanisme, la vida social -tot el conglomerat de relacions socials que tenen lloc a l’exterior de les institucions polítiques- ha de tenir unes propietats especials perquè esdevingui “societat civil” efectiva. En altres paraules -i recullo aquí la formulació, ben republicana, pròpia d’Adam Ferguson i d’altres membres de la Il·lustració escocesa[1]-, la vida social pot no ser-ne gens, de *civil(itzada)*: pot constituir una autèntica *barbàrie*.

Quines són, doncs, aquestes propietats que, segons el republicanisme, ha de complir la “vida social” perquè pugui ser considerada “societat civil”? La tradició republicana ha entès i entén per “societat civil” aquell conjunt de relacions socials que resulten de la constitució d’una comunitat política que atorga a tots i cadascun dels seus membres el gaudi de graus rellevants d’independència material[2]. I com s’ho fa, la comunitat

[1] Vegeu Casassas, D., *La ciudad en llamas. La vigencia del republicanismo comercial de Adam Smith*, Montesinos, Barcelona, 2010.
[2] Vegeu Domènech, A., *El eclipse de la fraternidad. Una revisión republicana de la tradición socialista*, Crítica, Barcelona, 2004.

política en qüestió, per assolir aquest objectiu? En essència, conferint a tothom un conjunt de recursos que garanteixin el poder de negociació que els individus necessiten per poder signar qualsevol tipus de contracte en condicions d'absència de coacció.

Sense anar més lluny, aquesta perspectiva és el que condueix el republicanisme a afirmar que el gruix de les classes populars -"los del no tener", segons la vella formulació de Sancho Panza-, precisament perquè aquest "no tener" es concreta en la falta d'un conjunt de recursos materials que garanteixin la seva existència i els dotin de seguretat econòmica i vital, no són lliures. Tal com passava amb els esclaus, un treballador assalariat que no compti amb uns recursos bàsics que li permetin trencar la relació laboral quan així ho desitgi, pot ser lliure en sentit liberal si té la sort que aquells de qui depèn decideixen capritxosament no interferir arbitràriament en la seva vida; però no és lliure en sentit republicà, perquè es donen les circumstàncies institucionals -el contracte de treball assalariat- que permeten que sigui interferit arbitràriament, sotmès i dominat a l'esfera productiva quan aquell o aquells que el contracten així ho decideixin; perquè, en definitiva, la capacitat de controlar i code-

terminar els processos productius i d'organització social de l'activitat humana, dels quals depèn per sobreviure, és una capacitat reservada a instàncies alienes a si mateix. No en va tant Aristòtil com Karl Marx, en circumstàncies històriques tan diferents, amb projectes polítics de signe tan dissímil, però, no obstant això, a partir d'una concepció de la llibertat tan propera, van caracteritzar el treball assalariat com una situació d'"esclavitud a temps parcial" i d'"esclavitud salarial", respectivament.

Per tant, si la "societat" adquireix el seu caràcter "civil" només quan tots els seus membres són materialment independents, perquè compten amb un àmbit d'existència material autònoma, convé afirmar que el capitalisme ha estat i és un sistema d'organització social incompatible amb l'emergència d'una societat civil inclusiva del conjunt de la ciutadania; o, en altres termes, que el capitalisme ha exclòs i exclou de la societat civil una vasta majoria dels habitants de les nostres societats; o, encara més, que el capitalisme destrueix la base social i econòmica i les condicions de possibilitat d'una societat civil perquè s'articula al voltant d'unes relacions socials que posen una part de la població a la mercè d'una altra. En un món, el capitalista, on el treball assalariat sense alternati-

va és un dels destins més favorables que la sort pot deparar als individus, les possibilitats d'una societat civil inclusiva s'evaporen irremissiblement.

Quin sentit ha d'adquirir, doncs, qualsevol projecte de transformació social de caràcter republicà que aspiri a l'extensió de relacions socials lliures de qualsevol forma de dominació? Si el republicanisme afirma que la llibertat no és possible sense la seguretat socioeconòmica que es deriva de la independència material[3]; si el republicanisme democràtic constitueix un projecte ètico-polític que s'orienta a la universalització d'aquesta llibertat o, en altres termes, a l'articulació d'una societat civil inclusiva; i si universalitzar aquesta llibertat equival a universalitzar les garanties materials del dret al "conjunt de certeses" que els individus necessiten per articular i desplegar de forma autònoma i coherent, sense sobresalts o situacions de coacció, una vida a la qual es pugui donar cert sentit i direcció; aleshores cal preguntar-se quina acció polítco-institucional es requereix per a la garantia

[3] És ben cert que la independència material, si bé constitueix una condició necessària per a la llibertat, dista de ser-ne condició suficient: importants factors de tipus simbòlic i cultural, entre d'altres, poden impedir la posta en pràctica de plans de vida propis en condicions d'absència de coacció. No obstant això, aquí ens centrarem en la qüestió de la independència material pel seu caràcter ubic en l'anàlisi republicana de la llibertat i per la seva importància a l'hora d'entendre l'acció social no dominada, també la que incorpora la consideració d'elements de tipus simbòlic i cultural.

d'aquest àmbit d'existència material autònoma en el conjunt de la població. Com aixecar, doncs, aquesta societat civil? Com construir la llibertat de tots?

2. Per la garantia política de l'existència material de tots

El *desideratum* normatiu que fa seu el gruix de la tradició republicana es troba íntimament lligat a la fotografia de la vida social, a la descripció de la vida social o "ontologia social" amb què aquesta tradició opera. La tradició històrica del liberalisme s'ha bastit sobre una ontologia social segons la qual el món és, en essència, un conjunt d'individus que, dotats de certs conjunts de preferències que vénen donades, es limiten a anar trobant-se -poc importa la naturalesa socioinstitucional d'aquestes *trobades*- i a anar signant tota mena de contractes, d'acord amb la naturalesa de les preferències en qüestió, de forma lliure i voluntària. És per això que, en un pla d'anàlisi normativa, el liberalisme, de Constant i Guizot a Hayek i Nozick, ha proposat la introducció, com a molt, d'"Estats mínims" que es limitin a garantir el manteniment dels drets de propietat que hagin pogut esculpir les successives *trobades* d'individus igualment lliures en tant que

iguals davant de la llei -aquest és el sentit de la llibertat *isonòmica* que abraça l'univers liberal.

En canvi, la pintura -positiva, descriptiva- de la vida social en què descansa la normativitat republicana, la qual, insisteixo, no es pot entendre al marge del substrat que suposa, precisament, aquesta fotografia de la vida social o ontologia social, apunta a una realitat ben diferent. En efecte, per al republicanisme, la vida social es troba travessada per tota mena d'asimetries de poder que posen uns individus en mans dels altres. Això és així com a conseqüència d'un accés dissímil a la propietat, ús i gaudi -en definitiva, al control- dels recursos productius, el qual, al seu torn, resulta d'uns processos històrics d'apropiació dels recursos externs que han desposseït la immensa majoria de la població i han situat certs grups d'individus en una posició de dominació respecte els altres: interfereixin arbitràriament en els cursos d'acció dels altres o no, es troben en una posició social que els habilita per fer-ho quan resulti que això els afavoreix a l'hora de posar en pràctica els seus plans de vida propis -recorro aquí a la formulació i a la terminologia de Philip Pettit[4].

[4] Vegeu Pettit, P., *Republicanismo. Una teoría sobre la libertad y el gobierno*, Paidós, Barcelona, 1997.

Des d'un punt de vista polític i normatiu d'orientació democràtica, és a dir, que aspiri a la universalització de la llibertat individual, es desprèn d'aquesta anàlisi de la vida social la necessitat de desfer aquestes asimetries de poder. En efecte, afirma la tradició republicana democràtica que tots els individus han de poder gaudir de l'estatus social que confereix la independència material, cosa que evitarà que siguin objecte de qualsevol tipus de xantatge en els seus processos de socialització o, dit en altres termes, a l'hora de signar qualsevol tipus de contracte: contractes laborals, contractes matrimonials, contractes de compravenda de béns i serveis, etc. Del que es tracta, doncs, és de garantir que tots els individus, sense excepció, es vegin empoderats per mitjà d'un conjunt de recursos que els doti del poder de negociació necessari per alçar el cap, mirar els seus interlocutors, siguin qui siguin, als ulls, i aguantarlos la mirada, sense haver d'abaixar de nou el cap perquè resulti que depenen materialment d'aquests interlocutors; del que es tracta, en última instància, és de conferir a tots els individus les eines necessàries perquè puguin codeterminar de forma efectiva els termes en què es dóna la interacció social.

Per tant, quina és la funció de les institucions polítiques, instrument que entre tots constituïm i ens donem per assolir i mantenir el caràcter "civil" de la "vida social"? D'entrada, i de forma prioritària, la lluita contra el *dominium*, és a dir, la lluita contra les relacions de dominació que permeten la vida social; dit altrament, l'acció d'extirpar, d'arrencar d'arrel tots els tipus de relacions de poder que puguin operar entre els individus i grups d'individus -doncs ja hem vist que el món dista de constituir un quiròfan asèptic d'individus equipotents, sinó que es troba travessat per tota mena d'asimetries de poder que posen a uns en mans dels altres i que arrenquen d'un repartiment desigual dels recursos externs.

En concret, el gruix de la tradició republicana ha identificat i identifica dues tasques fonamentals per a la construcció i el blindatge d'aquest àmbit d'existència material autònoma que ha de conferir una posició d'inalienabilitat social al conjunt dels individus: la garantia d'una base material i la introducció de certes restriccions antiacumulatòries. Finalment, un republicanisme contemporani ha de concebre i promoure, i unir, els dos elements citats, certes polítiques de prestacions de serveis en espècie orientades també a la consolidació de

la posició de seguretat socioeconòmica i, per tant, d'inalienabilitat social i civil, que correspon a tot ciutadà. Vegem-ho.

Un sòl

En primer lloc, perquè puguin viure de forma autònoma, sense dependre de tercers, sense dependre de la voluntat d'aquells que posseeixen els recursos materials, cal que els individus puguin comptar amb un conjunt de recursos bàsics que garanteixin la seva existència i que, a partir d'aquí, els dotin de nivells rellevants de poder de negociació. El paper de la propietat com a realitat que, lluny de constituir un fi en si mateixa, té com a fi últim l'establiment dels fonaments materials de la vida civil i de la llibertat, és quelcom que ha estat perfectament explicat pels clàssics del republicanisme: des d'Aristòtil als revolucionaris francesos i nord-americans del segle XVIII, passant pels teòrics del republicanisme renaixentista del Mediterrani i els revolucionaris anglesos del segle XVII, la propietat tenia com a *telos* o objectiu la garantia de la independència material d'aquells individus que rebien la consideració de membres de ple dret de la comunitat. Efectivament, la llibertat i la ciutadania no s'ente-

nien sense una independència bàsica de l'individu respecte les diverses voluntats alienes a si mateix.

De la mateixa manera, hereva d'aquests projectes polítco-normatius, la tradició socialista, entesa aquí en un sentit ben ampli, emmarca la seva pretensió de socialitzar els mitjans materials i productius -deixo de banda aquí la qüestió de les diverses formes que aquesta socialització dels recursos materials ha pogut i pot prendre- en aquest mateix anhel, de signe republicà, d'atorgar al conjunt de la ciutadania -no només a una porció de la població- la capacitat de gestió i control de l'espai econòmic i social en què els individus estan cridats a posar en pràctica els plans de vida propis[5].

I avui, en un món en el qual la qüestió de la propietat dista d'estar vinculada només a la tinença de drets de propietat sobre la terra, els esclaus, el bestiar i certs tipus de béns mobles -aquestes eren les formes de propietat considerades pels clàssics del republicanisme-, aquesta mateixa anàlisi és la que prenen en consideració els defensors republicans de la renda bàsica de ciutadania, conferida de forma universal i incondi-

[5] Per una reconstrucció en clau republicana de la tradició socialista, vegeu Domènech, A., *El eclipse de la fraternidad*, ob. cit.

cional i, com a mínim, al nivell de subsistència, en la qual veuen una via per universalitzar la independència material i el poder de negociació que antigament conferia la propietat de terres, esclaus, bestiar i certs tipus de béns mobles, en un món, el contemporani, en el qual, almenys sobre el paper, la ciutadania ha estat universalitzada al conjunt de la població -amb les greus excepcions de la població immigrada administrativament no regularitzada i de la població socialment exclosa que no té accés als registres censals[6].

Restriccions antiacumulatòries

Però amb la garantia d'aquest sòl o nivell bàsic de recursos, no n'hi ha prou. Quan certs agents socials han assolit acumular grans dosis de poder econòmic, aquests agents socials es troben sovint equipats amb la capacitat de definir en benefici propi les regles del joc de la vida social i, així, d'impedir que els altres posin en pràctica els seus plans de vida propis. Per molta base material que s'hagi tractat de garantir al conjunt de la ciutada-

[6] Vegeu Casassas, D. i Raventós, D, "Propiedad y libertad republicana: la Renta Básica como derecho de existencia para el mundo contemporáneo", *SinPermiso*, 2, 2007; Raventós, *El derecho a la existencia. La propuesta del Subsidio Universal Garantizado*, Ariel, Barcelona, 1999; i Raventós, D., *Las condiciones materiales de la libertad*, El Viejo Topo, Barcelona, 2007.

nia, quan una colla d'actors o de grups d'actors poden determinar el funcionament de sectors productius, mercats i economies senceres, la capacitat dels individus per definir i dur a terme projectes productius i vitals autònoms queda fatalment bloquejada.

Pensem, sense anar més lluny, en la introducció de barreres d'entrada als mercats i als sectors d'activitat; en la fixació arbitrària i depredadora de preus; en l'establiment de patents que puguin suposar un veritable espoli[7]; o en la submissió a xantatge i la compra efectiva de governs i d'agències governamentals de diversa índole: en tots aquests casos, les oportunitats que els individus podrien haver tingut al seu abast per concebre i tirar endavant, de forma individual o col·lectiva, plans de vida veritablement autònoms inevitablement s'evaporen. És per això que la tradició republicana, fermament compromesa amb l'ideal de neutralitat respecte de qualsevol pla de vida, afirma la necessitat d'arbitrar els mitjans institucionals necessaris per controlar i, si cal, eliminar d'arrel aquelles formes de poder econòmic que facin perillar la posta en pràctica, precisament, de

[7] Vegeu Bertomeu, M.J., "Patentes en biotecnología y políticas de desposesión: una nueva forma de 'acumulación por desposesión'", *SinPermiso*, 2, 2007.

qualsevol pla de vida, dels plans de vida de tothom, i promou i afavoreix una determinació col·lectiva -o en benefici de tots- de la naturalesa i característiques de l'espai socioeconòmic on tals plans de vida han de ser posats en pràctica per part de *tots* els membres de la ciutadania.

D'exemples històrics d'aquesta preocupació i d'aquesta acció política al si del republicanisme, n'hi ha molts. Aquí ens centrarem en un que resulta d'especial interès en societats de mercat com les nostres: el d'Adam Smith. En efecte, Smith, perspicaç, afirmava la necessitat de sotmetre a estreta vigilància els capitalistes industrials, veritables "facciosos de nova planta" -faig servir aquí terminologia ben pròpia del pensador escocès-, els quals -així es derivava de la seva anàlisi- es mostraven incessantment inclinats a restringir la llibertat de mercat per qualsevol mitjà disponible, perquè eren ben conscients que la presència de nous productors podria suposar nivells superiors de competència i, per tant, una reducció dels preus -al nivell dels costos marginals- que acabés posant en perill els seus beneficis empresarials. Així, de l'anàlisi de l'obra de Smith en el seu conjunt es desprèn que, si bé la llibertat en el mercat és perfectament possible quan es donen les

condicions institucionals necessàries, aquesta mateixa llibertat de mercat –en els mercats– resulta essencialment incompatible amb allò que després constituirà el capitalisme industrial; precisament, perquè, entre altres coses, el capitalisme industrial no introdueix el tipus de restriccions antiacumulatòries i de controls sobre les grans acumulacions de riquesa i de poder econòmic de què aquí s'ha fet esment[8].

Mesures de benestar garantides ex-ante

Finalment, convé afirmar que bona part dels dispositius propis dels règims de benestar, en la mesura que coadjuven en la tasca de conformar i protegir la posició social dels individus com a agents independents i, per tant, capaços de prendre decisions en condicions d'absència de dominació, han de ser vistos no com a elements substitutius, sinó com a mecanismes complementaris d'allò que la garantia del sòl i les restriccions antiacumulatòries poden arribar a oferir.

En efecte, mecanismes associats als Estats del Benestar com ara la sanitat i l'educació universals,

[8] Vegeu Casassas, D., *La ciudad en llamas*, ob. cit.

així com altres polítiques de prestació de serveis en espècie, juguen un paper essencial per garantir i consolidar per a tothom un àmbit d'existència social autònoma, és a dir, un conjunt de certeses materialment ancorades que permeti a totes les persones el gaudi de les capacitats necessàries per funcionar en societat de manera tal, que pugui desplegar-se de forma plena allò que poden voler ser i realitzar.

Així, aquest tipus de polítiques poden ser vistes, d'acord amb la perspectiva republicana, no com a xarxes d'ajuda que entren en funcionament *ex-post*, és a dir, amb caràcter curatiu, després que la situació de privació i d'exclusió s'ha materialitzat, sinó com a mecanismes universals d'empoderament dels individus per a una vida social lliure de formes de coacció; com a mecanismes, per tant, que entren en funcionament *ex-ante*, de forma també universal i incondicional, com a drets de ciutadania que acompanyen i blinden la posició social dels individus en el seu trànsit per la vida social.

3. La participació política i la lluita contra l'*imperium*

Aquesta és, doncs, la naturalesa i el sentit de la tasca de les institucions polítiques que el republi-

canisme reivindica: la lluita contra el *dominium*, contra qualsevol forma de dominació que emani de la vida social. Resulta, però, que la mera presència d'aquestes institucions polítiques, que han estat constituïdes com a instrument per la lluita contra les formes de dominació procedents de la vida social -*el dominium*-, constitueix un nou perill per aquesta mateixa llibertat republicana. En efecte, tals institucions, en tant que cossos vius, poden generar i alimentar certes inèrcies i acabar convertint-se en un agent més a la recerca de cotes de poder a una *vida social* que, per tant, dista ja de constituir veritable *societat civil*. Quan això és així, quan les institucions polítiques, lluny de limitar-se a salvaguardar les llibertats dels seus fideïcomitents, els ciutadans, esdevenen, sovint per mitjà d'acords facciosos amb certs poders privats, un agent dominador al servei d'interessos particulars, ens trobem davant d'un cas d'allò que la tradició republicana ha anomenat històricament *imperium*.

D'aquí la insistència, per part de la tradició republicana, en la importància de la participació popular en les institucions polítiques: del que es tracta és d'articular el funcionament d'aquestes institucions mitjançant mandats fiduciaris, amb una acció de govern popularment acarable, per tal de sostenir

el seu caràcter civilitzador -civilitzador de la vida social tota- i, així, evitar que es converteixin en una nova font de dominació en mans d'una nova minoria de buròcrates i polítics de comportament despòtic coaliada amb els vells -i els nous- poderosos, els quals aspiren a governar, de forma no menys despòtica, el conjunt de les esferes que conformen la vida social.

Convé advertir en aquest punt que, si bé la participació política juga en el republicanisme un paper essencial, no constitueix un fi en si mateixa, sinó que persegueix un objectiu ulterior: assegurar la continuïtat i la reproducció d'unes institucions republicanes que, garantint la nostra independència material, consoliden les nostres llibertats. Així, si bé són molts els teòrics del republicanisme que han destacat la importància de la participació política en el desplegament de les identitats dels individus, aquests mateixos teòrics -reconstruccions romàntiques del republicanisme *à la Arendt* al marge- han subratllat que el compromís polític per part dels ciutadans emergeix i es canalitza en la mesura que aquests ciutadans poden prendre consciència, primer, del fet que allò que està en joc és la seva pròpia llibertat, juntament amb la dels altres; i, segon, del fet que hi ha -o hi pot haver com a resul-

tat de la seva acció política- unes institucions públiques efectivament capaces de garantir aquestes llibertats de tots.

Aquest és, doncs, el sentit que convé donar a la qüestió de la participació en la configuració i reproducció de les institucions polítiques -l'Estat- per part de la ciutadania; i aquesta és, per tant, la funció d'aquest Estat com a instrument o mitjà per la garantia de les llibertats.

4. La llibertat republicana avui i la qüestió dels mercats

Per acabar, cal preguntar-se si els objectius i mecanismes polítics que s'han considerat en aquest text tenen cabuda en les societats contemporànies, basades com estan en la presència d'intercanvis descentralitzats canalitzats mitjançant operacions comercials. De fet, l'anàlisi d'aquesta qüestió ens ha de permetre un exercici final de clarificació conceptual pel qual puguem reivindicar la importància de la perspectiva republicana a l'hora de restituir el contingut que nocions ubiqües en la reflexió político-normativa han perdut arran del tractament de què han estat objecte per part de la tradició liberal.

Pensem, sense anar més lluny, en la idea d'una possible garantia política de la firma lliure i voluntària, en el si dels mercats, de qualsevol tipus de contracte: cal renunciar a aquest objectiu perquè la tradició liberal l'hagi enaltit sense oferir cap explicació sobre els mecanismes sociopolítics que el poden fer possible? Més aviat tot el contrari. De fet, allò a què, en última instància, la tradició republicana aspira és a universalitzar la possibilitat, per part dels individus, de signar qualsevol mena de contracte de forma efectivament lliure i voluntària, és a dir, en condicions d'absència de qualsevol forma de dominació. Dit altrament, allò que convé posar de manifest és el fet que la ficció jurídica sobre la qual descansa el liberalisme -la de la llibertat com a *isonomia* o igualtat davant de la llei, que estableix que tots som igualment lliures *només* perquè els codis civils així ho estableixen- és un pressupòsit a-institucional i a-sociològic el maneig del qual impedeix, precisament, copsar el problema de la (manca de) llibertat en la firma de qualsevol tipus de contracte.

Dit això, convé assenyalar que un republicanisme preocupat per la promoció de la llibertat en societats complexes, lluny de tancar-se en banda davant de la idea mateixa de mercat, ha d'aspirar

a entendre l'arrel socioinstitucional de les relacions de poder que s'hi donen i, tal com ha fet la tradició republicana des dels seus orígens, promoure un disseny, una regulació de la vida social que converteixi els mercats -uns mercats alliberats de posicions de poder per part de possibles oligarquies, uns mercats intervinguts o regulats en favor dels interessos de tots- en institucions socials que no posin en perill la independència -la llibertat- d'aquells que les ocupen.

Per tant, un republicanisme preocupat per la promoció de la llibertat en societats complexes no ha de negar ni la idea de mercat, ni, tampoc, la d'iniciativa privada o la d'individu o d'interès propi -novament, certs exercicis, de qüestionable rigor, de composició conceptual de caire romàntico-comunitarista han tractat d'oposar-se per principi a les mateixes nocions d'interès propi i d'individu per considerar-les lesives de la infraestructura moral d'una suposada societat ben ordenada. Efectivament, allò a què la tradició republicana ha aspirat històricament i aspira avui, una tradició republicana que en cap cas nega la consideració, per part dels individus, del seu propi interès, és a entendre els canals institucionals per mitjà dels quals pot emergir una interdependència efectiva,

una interdependència articulada sobre la base de relacions socials veritablement desitjades per totes les parts, una interdependència teixida autònomament sobre el poder de negociació que atorga a tots els individus una independència material universalment garantida.

I no hi ha motius de principi pels quals això no hagi de ser possible en els mercats. No *a qualsevol mercat*; però sí a mercats políticament dissenyats per excloure'n tant com sigui possible relacions de dominació ancorades en vincles de dependència material. En últim terme, del que es tracta és de disputar a la tradició liberal -o, si volem, a la dreta- les idees de lliure mercat, un lliure mercat que, com hem vist, és essencialment incompatible amb el capitalisme; d'individu d'identitat plenament desplegada: les relacions socials que es donen en el si dels mercats capitalistes impedeixen el complet desfermament, sense amputacions i entorpiments, de les disposicions i energies creadores dels individus; i, fins i tot, d'iniciativa privada: l'extensió al conjunt de la ciutadania de la iniciativa privada -o, en altres termes, de la capacitat real de dur a terme els plans de vida propis- és impossible quan els vincles de dependència i la necessitat obliguen una gran

majoria dels individus a acceptar relacions socials -per exemple, als actuals mercats de treball- imposades de forma heterònoma i coactiva.

Dit altrament, una aproximació republicanament emancipadora a la qüestió de la firma individual o col·lectiva de contractes en el si dels mercats -de tota mena de contractes: laborals, matrimonials, de compravenda de béns i serveis, etc.- ha d'estar orientada a l'anàlisi de les condicions socioinstitucionals que garanteixen que aquests contractes puguin ser signats en condicions d'absència de coacció i, per tant, no donin lloc a escenaris carceraris. En efecte, cal garantir, en primer lloc, la possibilitat socioinstitucional d'abstenir-se d'entrar als escenaris i relacions socials estipulats per les clàusules del contracte; i cal garantir, en segon lloc, la possibilitat socioinstitucional de trobar una porta de sortida d'aquests escenaris i relacions socials en cas que prèviament s'hagi decidit entrar-hi. Sense anar més lluny, aquesta és la raó per la qual molts presenten la renda bàsica de ciutadania com a instrument que, permetent no entrar en una relació laboral no desitjada i, també, possibilitant-ne la sortida quan les seves condicions resultin obertament contràries a allò que s'és o es desitja, afavoreix un procés de desmer-

cantilització de la força de treball que, en última instància, no fa sinó eixamplar el ventall d'oportunitats a l'abast dels individus que avui ocupen la part més vulnerable de la relació laboral[9].

En qualsevol cas, aquests plantejaments exigeixen, prèviament, una contraofensiva conceptual i cultural orientada a afirmar, des de l'esquerra, l'essencial incompatibilitat de nocions robustes de llibertat, de societat civil(itzada), i, fins i tot, d'individu -d'individu capaç de veritable iniciativa-, amb uns esquemes liberals que fan seus aquests conceptes al preu de buidar-los de contingut; una contraofensiva cultural que, lluny de renunciar a uns conceptes que sovint són considerats incòmodes i que, literalment, i no sense importants dosis d'irresponsabilitat, són regalats a una tradició liberal -a una dreta- que, finalment, els anorrea; una contraofensiva cultural, dic, que posi de manifest que l'ús d'aquests conceptes i d'allò que polítiico-institucionalment impliquen i requereixen exigeix el maneig d'eines conceptuals i d'acció política de signe republicà, de signe socialista. És per aquesta raó que, a l'epígraf 2 d'aquest text,

9 Vegeu Casassas, D. i Raventós, D, "Propiedad y libertad republicana: la Renta Básica como derecho de existencia para el mundo contemporáneo", ob. cit.; Raventós, D., *Las condiciones materiales de la libertad*, ob. cit.; i Wrigth, E.O., "La Renta Básica como proyecto socialista", *SinPermiso*, 1, 2006.

se subratllava la necessitat, per tal de materialitzar, a les societats d'avui, una idea no vàcua de llibertat, de pensar les qüestions de (1) la garantia política d'un conjunt de recursos bàsics que garanteixin la nostra existència -d'aquí l'interès de la proposta de la renda bàsica de ciutadania-; (2) de la introducció de restriccions antiacumulatòries que impedeixin que certs actors socials puguin definir en benefici propi les regles del joc que regeixen els espais econòmics i socials en què tots hauríem d'estar cridats a posar en pràctica els nostres plans de vida; i (3) de la prestació d'una sèrie de serveis en espècie -als àmbits de la salut, de l'educació, etc.- que coadjuvin a conformar i consolidar la nostra seguretat socioeconòmica. I és per això també que, a l'epígraf 3 d'aquest text, es destacava la importància de pensar i fomentar el control i l'escrutini ciutadans d'unes institucions polítiques que han estat creades per fer realitat els tres objectius que s'acaben de citar -és a dir, per fer possible la universalització de la independència material al món contemporani-, però que, ben sovint, són objecte de pressions i interferències que, si no són políticament bloquejades, poden acabar destruint el caràcter civilitzador, emancipador, d'aquestes institucions i convertint-les en un instrument més al servei dels inte-

ressos d'uns quants.

Així doncs, no estem parlant d'altra cosa que de condicions necessàries per l'extensió de la societat civil, de la llibertat i, finalment, de graus rellevants d'autorealització per part de les persones -de *totes* les persones-, també a les contemporànies societats *de mercat* -cal insistir-hi: no per això, necessàriament *capitalistes*.

Consell Social

- Comissions Obreres - CCOO
- Unió General de Treballadors - UGT
- Fundació Josep Irla
- Fundació l'Alternativa
- Fundació Nous Horitzons
- Fundació Rafael Campalans

- Acció Escolta de Catalunya
- Acció Jove - Joves de CCOO
- Associació Catalana per la Pau
- Avalot
- Casals de Joves de Catalunya
- Cooperacció
- Entorn SCCL
- Escola Lliure El Sol
- ESPLAC - Esplais Catalans
- Fundació Catalunya Segle XXI
- Fundació Ferrer i Guàrdia
- Fundació Pere Ardiaca
- Fundació Terra
- SOS Racisme

- Associació de Joves Estudiants de Catalunya - AJEC
- Associació d'Estudiants Progressistes - AEP
- Ateneus Laics
- Col·lectius de Joves Comunistes - CJC-Joventut Comunista
- Estudiants en acció
- Fundació Cipriano García
- Fundació Josep Comaposada
- Joventut Socialista de Catalunya
- Joves d'Esquerra Verda – JEV
- Món-3

- Associació Catalana d'Investigacions marxistes
- Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la UPC
- Coordinadora per a la Memòria Històrica i Democràtica de Catalunya
- Centre de Recerca Econòmica i Social de Catalunya
- Sin Permiso
- Suburbe-Associació Cultural Estenent el desastre
- DeBarris sccl

Ponències 2009

més enllà de la crisi

UPEC Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya

Amb la col·laboració de

Generalitat de Catalunya

Diputació Barcelona

Ajuntament de Barcelona